

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР політичних репресій на Хмельниччині

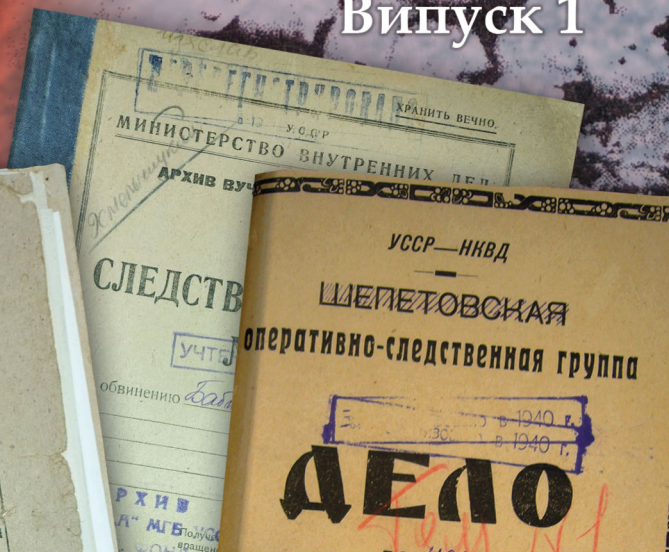
(1920 – 1950-ті рр.)

за матеріалами
архівно-слідчих справ
Хмельницької області

Дослідницький
проект

Випуск 1

**ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР політичних репресій на Хмельниччині
(1920 – 1950-ті рр.): Дослідницький проєкт**

УДК 316.4.063.7:316.485.26(477.43) «1920/1950»

Рекомендовано до друку вченою радою
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(протокол № 11 від 29 жовтня 2024 р.)

Рецензенти:

Адамський В. Р. – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Скрипник А. Ю. – доктор історичних наук, професор кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук, НРЗВО Кам'янець-Подільський державний інститут.

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР політичних репресій на Хмельниччині (1920 – 1950-ті рр.): Дослідницький проєкт / [В. Островий (автор ідеї та кер. проєкту, гол. ред.), Н. Година, Т. Куйдан, Х. П'явчук, І. Бондарчук]. Хмельницький: ХГПА, 2024. Випуск 1. 115 с.; іл.

В оформленні обкладинки використано фото архівно-слідчих справ з фондів Державного архіву Хмельницької області; фото-копії кістяків жертв епохи «Великого-терору», що перепоховані у м. Хмельницькому, а також символи репресивних органів які підлягають засудженню. Друкується з освітньою метою.

У виданні студентами Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, гуманітарного факультету, спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія) III та IV року навчання, проаналізовано зміст архівно-слідчих справ на репресованих мешканців Поділля та Південно-Східної Волині у 1920 – 1950-ті рр. з метою надання історико-правової оцінки процесу та результатам слідства антилюдяної комуно-більшовицької карально-репресивної системи ССРСР.

Результати досліджень будуть корисними для підготовки навчально-методичних матеріалів, посібників та розробки навчальних занять у закладах загальної середньої та вищої освіти.

Видання розраховане на науковців, викладачів, вчителів, студентів, архівістів, усіх, хто цікавиться історією масових репресій в УССР.

© УПОРЯДНИКИ: В. Островий,
Н. Година, Т. Куйдан, Х. П'явчук,
І. Бондарчук 2024

© С. Колісник, художнє
оформлення, 2024.

Зміст

Островий В. Дослідницький проєкт кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР політичних репресій на Хмельниччині (1920 – 1950-ті рр.) за матеріалами архівно-слідчих справ бібліотечних фондів та архівних зібрань Хмельницької області.....	6
Година Н. ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР політичних репресій на Хмельниччині (1920 – 1950-ті рр.): Дослідницький проєкт.....	25
Бондарчук І. ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР політичних репресій на Хмельниччині (1920 – 1950-ті рр.): Дослідницький проєкт.....	28
Куйдан Т. ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР політичних репресій на Хмельниччині (1920 – 1950-ті рр.): Дослідницький проєкт.....	32
П'явчук Х. ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР політичних репресій на Хмельниччині (1920 – 1950-ті рр.): Дослідницький проєкт.....	34
Година Н. «Контрреволюціонер» Яків Спиридонович ПОЛУКРАВЕЦЬ за матеріалами кримінально-слідчих справ Державного архіву Хмельницької області.....	37
Куйдан Т. Зламані долі: історія репресованого українського селянина Сави Петровича БЕРЕЗНЮКА за матеріалами Державного архіву Хмельницької області.....	55
П'явчук Х. Лука Никифорович КЛИМЧУК у жорнах репресій 1930-х рр. за матеріалами Державного архіву Хмельницької області.....	70
<i>Автори.....</i>	85
<i>Список умовних скорочень.....</i>	88
<i>Глосарій.....</i>	89
<i>Джерела та література.....</i>	94
<i>Іменний покажчик.....</i>	103
<i>Географічний покажчик.....</i>	108
<i>Додатки.....</i>	111
SUMMARY.....	114

«Контрреволюціонер»
Яків Спиридонович ПОЛУКРАВЕЦЬ
за матеріалами архівно-слідчих справ Державного архіву
Хмельницької області

УССР—НКВД
ШЕПЕТОВКА

ДЕЛО № 1474

За обвиняемым
Полукравца Якова Спиридоновича

По ст 54-10. УК УССР.

231204

НАЧАТО 16 " августа 1937 г.
ОКОНЧЕНО 18 " ноября 1937 г.

Друг. к. в. Ш. Ж. 1938—50

Титульний аркуш архівно-слідчої справи за обвинуваченням
Полукравця Якова Спиридоновича П-20601⁴⁰

⁴⁰ ДАХМО. Ф.Р. 6193. Оп. 12. Спр. П-20601. Архівно-слідча справа за обвинуваченням ПОЛУКРАВЦЯ Якова Спиридоновича, 1937-1989 рр. 25 арк.

Як відомо нам з новітньої історії, репресії проти мешканців України розпочалися одразу по встановленню більшовицької влади на місцях у 1920-му році. У сталінські часи вони набувають вже масового характеру.

Однак, станом на тепер, можна зустріти коментарі, мовляв репресії не були настільки масовими, а дехто взагалі їх заперечує. Це відверта неправда та спроба виправдати антилюдяний советський тоталітарний режим. Варто лише потрапити в будь-який державний обласний архів нашої України і побачити неймовірно велику кількість слідчих справ, заведених на пересічних громадян, як у 1920-і, 1930-і так і 1950-ті роки. Одразу стає зрозумілим масштаб цього виклику людяності та верховенству права.

Репресії надзвичайно негативно вплинули на всіх мешканців України. Безліч життів було скалічено та втрачено, а скільки травмовано психічно, ніхто не знає достеменно. У суспільстві набувала поширення атмосфера масової підозри та доносів. Мало того, що репресії мали місце, вони ще й носили масовий характер, особливо в епоху «Великого терору» у 30-ті рр. ХХ ст. У будь-якому разі їх наслідки і сьогодні позначаються на демографічному та ментальному становищі українців. Про це треба говорити і робити все, щоб дослідити та переосмислити трагічні сторінки нашого минулого.

Географічне та територіальне розташування Поділля та Південно-Східної Волині (тепер Хмельниччина), як прикордонної смуги, мало свої особливості, і звісно ж, позначилися на характері звинувачень з боку карально-репресивної системи. В більшості випадків заарештованих на території Поділля та Волині звинувачували в шпигунстві, диверсіях, контрабанді, нелегальному перетині кордону, а також підготовці повстань та заколотів. Одночасно, певним

каталізатором репресій виступили так звані «волинки», в яких брала участь значна частина мешканців навколишніх сіл. Репресії викликала як незадоволеність колективізацією на селі, так і незгода з політикою партії більшовиків.

Отже, щоби предметно розібратися у проблемі ми спробуємо проаналізувати один із тисячі випадків на прикладі долі однієї людини, а саме Якова Спиридоновича ПОЛУКРАВЦЯ.

Яків Спиридонович ПОЛУКРАВЕЦЬ народився 1903 р. в с. Святець, Волинської губернії, Кременецького повіту, Святецької волості. (з березня 1923 р. Теофіпольський район, з вересня 1937 р. Кам'янець-Подільська область), (тепер с. Святець Хмельницького району, Хмельницької області). За соціальним положенням належав до селян-середняків, був малограмотним. До революції 1917 р. перебував на утриманні батьків, після – забезпечував себе сам. Протягом життя був безпартійним та не служив у війську. Яків мав дружину Єфросинію, яка працювала у колгоспі та дочок Євдокію і Феодору.

Його брат Іван до революції був прапорщиком Російської імператорської армії (далі – РІА). З 1919 р. проживав у Польщі. Зі слів Якова невідомо, за яких обставин брат Іван опинився в Польщі, адже після звільнення з РІА побув вдома всього два місяці, та згодом поїхав у невідомому напрямку. У 1926 р. Яків отримав лист від брата, у якому останній повідомляє про своє місце перебування, а також місце роботи. Після цього випадку Яків більше не отримувал листи від Івана⁴¹.

Тесть Я. ПОЛУКРАВЦЯ, Григорій ПОВОРОЗНИК, був «розкуркулений» і висланий на північ у 1930 р. як заможний «кулак». Згодом і син тестя – Максим був також

⁴¹ ДАХМО. Ф.Р. 6193. Оп. 12. Спр. П-20601. Архівно-слідча справа за звинуваченням ПОЛУКРАВЦЯ Якова Спиридоновича, 1937-1989 рр. – Арк. 1, 7.

висланий на північ ССРСР. У тому ж році дядька Якова, Йосифа РОЗДОРІТНЬОГО спіткала аналогічна історія. Яків підтримував з ним листування⁴². Така ж участь наздогнала сестру дружини Якова у 1935 р.⁴³

Важке економічне становище, голод спонукали Якова періодично займатися торгівлею та перетинати державний кордон із Польщею. Та вже у 1933 р. він був затриманий Ямпільським прикордонним загonom.

Один зі свідків, Никифор КОВАЛИК, повідомляв, що Яків у 1933 р. був затриманий за антирадянську агітацію. Інший свідок, а саме, Феодосій ПОСІТАКА, повідомляє, що Я. ПОЛУКРАВЕЦЬ був затриманий у 1933 р. за антирадянську діяльність, про що під час допитів показав: «[...] 1934 р. Я. ПОЛУКРАВЕЦЬ відкрито виступав проти землеустрою [...]». (На жаль свідок не уточнив, як саме Яків «[...] відкрито виступав проти землеустрою [...]»).

Третій свідок Євстафій РОМАНЮК також говорить про антирадянську діяльність Якова, що спричинила його арешт в 1933 р.⁴⁴ Проте, знову ж таки, не наводить конкретних прикладів, а використовує загальні фрази.

Характерно, що ні в анкеті звинуваченого, ні в протоколах допиту не вказується конкретна причина арешту Якова ПОЛУКРАВЦЯ в 1933 р. Ямпільським прикордонним загonom. Під час допиту Яків, розповідаючи про це, зазначив, що не знає причини арешту⁴⁵. За його словами, пробув під вартою два місяці, після чого його звільнили. Також у матеріалах справи повідомляється, що після звільнення з-під варти Якову було відмовлено у паспорті⁴⁶.

⁴² Там само. – Арк. 13, 15.

⁴³ Там само. – Арк. 7.

⁴⁴ Там само. – Арк. 16.

⁴⁵ Там само. – Арк. 7.

⁴⁶ Там само. – Арк. 4.

16 жовтня 1937 р. уповноважений Славутського райвідділу НКВД УССР САМОЙЛОВ, розглянувши матеріали за звинуваченням громадянина Якова Спиридоновича ПОЛУКРАВЦЯ, постановив, обрати запобіжним заходом арешт. Щоби унеможливити уникнення слідства та суду обвинуваченого, з подальшим утриманням під вартою у Тюрподі Шепетівського Міськвідділу НКВД. Постанову направили Шепетівському міському прокурору. Якова ПОЛУКРАВЦЯ звинувачували у злочинах, передбачених ст. 54-10 КК УССР. *«[...] Зазвичай стаття застосовувалася за пропаганду або агітацію, яка полягала в заклик до повалення, підриву або послаблення радянської влади чи до вчинення окремих контрреволюційних злочинів, а також за розповсюдження чи виготовлення або зберігання літератури того самого змісту застосовується – позбавлення волі на строк не менш, як шість місяців. За ті самі дії, під час масових заворушень, або з використанням релігійних, або національних забобонів мас, або у воєнній обстановці, або в місцевостях, оголошених на воєнному стані, застосовуються – заходи соціального захисту, зазначені в ст. 54-20 цього Кодексу, тобто до страти... До самої смерті Сталіна, звинувачення в контрреволюційній діяльності і зраді батьківщини використовувалася для фізичного знищення реальних та уявних політичних противників режиму [...]»⁴⁷.*

У постанові зазначалося, що він протягом кількох років займався контрабандою, з цією метою переходив державний кордон, брав активну участь у березневій антиколгоспній «волинці», проводив контрреволюційну

⁴⁷ Міжнародний фонд «Відродження». Дисидентський рух в Україні. URL: <https://web.archive.org/web/20110603000701/http://archive.khpg.org/index.php?id=1162803736> (дата звернення 12.05.2024 р.).

пропаганду, спрямовану на дискредитацію радянської влади та зрив заходів, що проводилися на селі⁴⁸.

16 жовтня 1937 р. начальник Теофіпольського РО НКВД мл. лейтенант ГОСБЕЗОПАСНОСТІ САВЧЕНКО видав ордер на обшук. В ордері зазначалося, що незалежно від його наслідків Якова ПОЛУКРАВЦЯ необхідно заарештувати⁴⁹. Обшук був проведений у той же день, однак матеріалів, компрометуючих Якова, виявлено не було. Якщо точніше, то відповідно до протоколу обшуку було вилучено:

1. Паспорт на ім'я ПОЛУКРАВЦЯ Якова.

Серія ЕЛ за № 668282.

2. Військовий квиток.

3. Зошит із записами.

4. Відкриті листи – три одиниці⁵⁰.

Обшук проводив співробітник Теофіпольського РО НКВД АРХІПОВСКИЙ. На жаль, прізвище чітко не читається, можлива помилка.

Про зміст вилучених матеріалів в подальшому не йдеться. Це означає, що вони ніяким чином не містили компрометуючої інформації.

У подальшому, а саме 10, 18 та 20 листопада 1937 р., було проведено допити арештованого. Під час цього процесу отримано інформацію про деякі сторінки біографії та сімейний стан фігуранта справи.

У ході слідства було залучено і допитано трьох свідків, а саме: Никифора Захаровича КОВАЛИКА, Феодосія Миколайовича ПОСІТАКУ та Євстафія Корнієвича РОМАНЮКА. Допитували свідків: помічник оперуповноваженого УГБ ВОЙЦМАН, співробітник РО НКВД ЯРОШ, відповідно прізвище третього не зазначено.

⁴⁸ Там само. – Арк. 1.

⁴⁹ Там само. – Арк. 2.

⁵⁰ Там само. – Арк. 3.

Допит усіх трьох свідків проведено в один день – 18 листопада.

Покази свідків відрізнялися не суттєво. Вони звинувачували Якова в участі у «кулацькій волинці», «виступах проти колективізації», а також у «контрабандній діяльності» та «антирадянській контрреволюційній діяльності». Зокрема, про участь у «волинці» Якова свідчив Феодосій ПОСІТАКА, проте більше ніж твердження, що Яків ПОЛУКРАВЕЦЬ у 1930 р. був залучений до «кулацької волинки» та виступав проти колективізації, доказів надано не було.

У своїх показах про події 1930 р. згадували також Никифор КОВАЛИК та Євстафій РОМАНЮК. Перший засвідчив наступне: «[...] 1930 р. Я. ПОЛУКРАВЕЦЬ згрупувався з кулаками села і, виступаючи проти колективізації, серед населення заявляв: «[...] царизм довго не існував і то впав, а Радянській владі існувати не дано» [...]»⁵¹.

Інший свідок Є. РОМАНЮК показав: «[...] мені відомо, що Я. ПОЛУКРАВЕЦЬ в 1930 р. активно виступав проти колективізації, організовуючи ворожий елемент села [...]»⁵². Проте, як саме Яків організовував селян, що потім робили ці селяни, Євстафій РОМАНЮК не уточнив.

Щодо контрабандної діяльності Якова, то свідок Никифор КОВАЛИК на допитах показав, що до 1925 р. Я. ПОЛУКРАВЕЦЬ таки робив «ходки» до Польщі, де навідував свого брата Івана. Також, за його свідченнями, звинувачений займався передачею різних листів для «сектантів», зокрема їх очільнику. Показово, що детальної, конкретної інформації про «сектантів» та контрабандну діяльність обвинуваченого свідок не надав⁵³.

⁵¹ Там само. – Арк. 11.

⁵² Там само. – Арк. 16.

⁵³ Там само. – Арк. 11.

Інший свідок у справі, Феодосій ПОСІТАКА, зазначав, що Я. ПОЛУКРАВЕЦЬ займався контрабандною діяльністю ще до 1924 р., згадував він і про брата Якова – Івана. За словами свідка, Яків здійснював «ходки» до Польщі, звідки приносив різні товари. Які саме товари і для кого вони були призначені Феодосій в протоколі допиту не повідомляв⁵⁴.

Євстафій РОМАНЮК, відповідаючи на допитах на запитання про «контрреволюційну» діяльність Якова, дав покази про те, що в 1937 р. Я. ПОЛУКРАВЕЦЬ, будучи бригадиром колгоспу, дискредитував «стаханівський рух», тим самим ствердивши, що «[...] стаханівський рух з колгоспників кров висмоктує, а їсти не дає [...]»⁵⁵.

У свою чергу, Феодосій ПОСІТАКА свідчив, що в 1929 р. Я. ПОЛУКРАВЕЦЬ свідомо не виконував розпорядження сільради, проводив агітацію серед селян, щоб вони не виконували державних зобов'язань⁵⁶.

На допиті Никифор КОВАЛИК заявив, що звинувачений у розмові із ним розповідав про плани на майбутнє: «[...] Я ще буду жити зі своїм братом разом і дочекаюсь поки сюди прибудуть поляки [...]»⁵⁷.

Тобто, як стало зрозуміло з матеріалів слідства, окрім усних заяв трьох свідків, ніяких переконуючих доказів у вчиненні підслідним злочинів у справі не міститься. Так само це стосується так званої контрреволюційної діяльності.

Допитував Я. ПОЛУКРАВЦЯ помічник оперуповноваженого Теофіпольського РО НКВД – СКОБЕЛЬ. Під час першого допиту Я. ПОЛУКРАВЦЯ (10-го листопада) слідчий запитував про репресованих родичів Якова, а також чи проживав хтось із них за кордоном⁵⁸.

⁵⁴ Там само. – Арк. 13.

⁵⁵ Там само. – Арк. 16.

⁵⁶ Там само. – Арк. 13.

⁵⁷ Там само. – Арк. 11.

⁵⁸ Там само. – Арк. 8.

Під час другого допиту (18-го листопада) слідчий почав використовувати питання, які стосувалися безпосередньо справи: «...Слідству відомо, що ви, будучи, активним сектантом, при встановленні державного кордону, приносили із Польщі літературу для сектантів. Чи підтверджуєте ви це?...»; «...Слідству відомо, що ви, будучи вороже налаштовані до радянської влади, – брали активну участь в березневій «волинці» в 1930 році. Чи підтверджуєте ви це?...»; «...Слідству відомо, що ви дискредитували «стаханівський рух» серед колгоспної маси. Розкажіть детально про це...»⁵⁹.

Під час третього допиту (20-го листопада) слідчий використовував такі питання: «...Слідству відомо, що ви після встановлення державного кордону з братом займалися контрабандою і з цією метою ходили нелегально до Польщі. Чи підтверджуєте ви це?...»; «...Слідству відомо, що ви, будучи вороже налаштовані до радянської влади, проводили антирадянську пропаганду серед населення села, закликали їх не виконувати державні зобов'язання. Чи підтверджуєте ви це?...»⁶⁰.

У відповідь на кожне запитання Я. ПОЛУКРАВЕЦЬ відповідав: «...Я не підтверджую це...». Після такої відповіді часто слідчий звертався до показів свідків: «...Ви даєте неправдиві свідчення, що суперечить показам Феодосія ПОСІТАКИ від 18 листопада 1937 р....». Таких показів було три, вони використовувались під час допитів 18 та 20-го листопада (18-го залучали свідчення Н. КОВАЛИКА, 20-го – Ф. ПОСІТАКИ). Покази свідків Я. ПОЛУКРАВЕЦЬ повністю заперечував.

Завдяки цій інформації ми можемо зробити висновок, що конкретні звинувачення Я. ПОЛУКРАВЦЯ були сформульовані після допиту свідків 18-го листопада. Тож

⁵⁹ Там само.

⁶⁰ Там само. – Арк. 9.

єдиним доказом злочинів звинуваченого були лише їх свідчення. Про їх упередженість та бездоказовість ми вже зазначали.

18 листопада 1937 р. Шепетівська оперативна слідча група сфабрикувала обвинувальний висновок⁶¹.

«ОБВИНУВАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

За обвинуваченням ПОЛУКРАВЦЯ Якова Спиридоновича у
злочинах передбачених ст. 54-10 КК УССР

У Теофіпольському райвідділі НКВД були матеріали про те, що уродженець і мешканець села Святець, Теофіпольського району, Кам'янець-Подільської області, – ПОЛУКРАВЕЦЬ Яків Спиридонович 1903 року народження, з селян-середняків, має брата офіцера старої армії, який утік до Польщі, де мешкає й дотепер, з останнім листувався, братів дружини розкуркулили й заслали на Північ.

На підставі викладеного 16-го жовтня – 1937 року ПОЛУКРАВЕЦЬ Яків Спиридонович був заарештований і притягнутий до слідства як обвинувачений.

Проведеними у справі слідчими діями – допитом свідків і обвинуваченого ПОЛУКРАВЦЯ – ВСТАНОВЛЕНО:

ПОЛУКРАВЕЦЬ після встановлення державного кордону займався контрабандою у вигляді промислу і з цією метою здійснював нелегальний перехід на бік Польщі /арк. спр. № 11/.

У ті ж роки ПОЛУКРАВЕЦЬ, будучи активним сектантом, нелегально приносив із Польщі контрреволюційну сектантську літературу /арк. спр. № 11/.

У 1924 році ПОЛУКРАВЕЦЬ брав активну участь проти заходу на селі із землеустрою, що проводився /арк. спр. № 13/.

У 1930 році ПОЛУКРАВЕЦЬ, будучи вороже налаштований проти колгоспного ладу, брав активну участь у

⁶¹ Там само. – Арк. 16.

березневій антиколгоспній волинці, організовуючи масу односельців на розбір майна колгоспів /арк. спр. № 11-15/.

Протягом низки років ПОЛУКРАВЕЦЬ проводить контрреволюційну пропаганду, спрямовану на дискредитацію існуючого Радянського ладу, заявляючи: «Царизм довго існував і то впав, а радянській владі існувати недовго» /арк. спр. № 11/.

У 1937 році ПОЛУКРАВЕЦЬ виступав серед колгоспників із дискредитацією стаханівського руху, заявляючи: «Стахановський рух смокче з колгоспників кров» /арк. спр. № 15/.

Обвинувачений ПОЛУКРАВЕЦЬ винним себе у пред'явлених звинуваченнях не визнав, однак, факти його контрреволюційної діяльності підтверджуються свідками: Н. З. КОВАЛИК, Ф. М. ПОСІТАКА, Є. К. РОМАНЮК.

На підставі викладеного – ЗВИНУВАЧУЄТЬСЯ:

ПОЛУКРАВЕЦЬ Яків Спиридонович, 1903 року народження, уродженець і мешканець села Святець, Теофіпольського району, із селян-середняків, 1933 року заарештовувався Ямпільським прикордонним загоном за к-р. діяльність, має рідного брата офіцера старої армії, що мешкає у Польщі, безпартійний, українець, гр-н ССРСР, у тому, що він свого часу займався контрабандою і нелегальним перенесенням контрреволюційної сектантської літератури, виступав проти землеустрою на селі, брав активну участь у Березневій волинці.

Упродовж низки років проводить контрреволюційну пропаганду, дискредитує наявний Совстрой і заходи, що проводяться, тобто у злочинах, передбачених ст. 54-10 КК УССР.

ПОСТАНОВИВ:

Слідчу справу за № 1474 за обвинуваченням ПОЛУКРАВЦЯ Якова Спиридоновича скерувати на розгляд Трійки УНКВД УССР у Кам'янець-Подільській області.

ДОВІДКА: Обвинувачений ПОЛУКРАВЕЦЬ утримується під вартою в Тюрподі Шепетівського міськвідділу НКВД.

Паспорт серія ЕЛ, № 668282 долучено до слідчої справи.

Речдоків у справі – немає.

Обвинувальний висновок складено 18-го листопада – 1937 р. Шепетівською Оперслідгрупою, в м. Шепетівка.

Помічник оперуповноваженого 4 відділу УГБ – мл. лейтенант
Госбезопасності (підпис) САМОЙЛОВ

«згідний» т.в.о. начальника відділення 4 відділу УГБ –
мл. лейтенант Госбезпеки (підпис) МОНАРХ

«затверджую» начальник Шепетівської оперслідгрупи – ст. лейтенант Госбезпеки (підпис) ГРІШКО»⁶².

Далі, слідчу справу передали на розгляд «Особливої Трійки» УНКВД УССР. Вже 24 листопада 1937 р. Яків ПОЛУКРАВЕЦЬ був засуджений за контрреволюційну діяльність строком до 10 років позбавлення волі «ІТЛ», враховуючи строк від дня арешту⁶³.

Выписка из протокола № <u>14</u>	
заседания Особой Тройки при Управлении НКВД по Каменец-Подольской области от <u>"24"</u> <u>ноября</u> 1937 г.	
С Л У Ш А Л И:	П О С Т А Н О В И Л И:
дело Теофиловского Рай- отделения НКВД, по обвинении: ИСПУКРАВЦА Якова Спиридо- новича, 1908 года рождения, уроженец и житель села Ова- гач Теофиловского района, Каменец-Подольской области.	ИСПУКРАВЦА Якова Спи- ридовича, за контрреволю- ционную деятельность заклю- чить в исправтрудлагерь сро- ком на десять /10/ лет, счи- тая срок со дня его ареста.
Верно: Секретарь Тройки _____	<i>[подпись]</i>

⁶² Там само. – Арк. 16-17.

⁶³ Там само. – Арк. 16-18.

*Виписка з протоколу № 14 засідання Особливої Трійки
при Управлінні НКВД у Кам'янець-Подільській області від 24
листопада 1937 р.*⁶⁴

Також відомо, що Яків подав скаргу прокурору ССРСР. У ній скаржився про неправомірне засудження та просив переглянути справу. Скаргу все ж розглянули 2 грудня 1940 р., проте позитивного результату це не принесло. Помічник обл. прокурора по спец. Справам Кам'янець-Подільської області – СТЕПАНЮК постановив, що скаргу засудженого ПОЛУКРАВЦЯ залишити без задоволення, про що повідомити скаржнику. Таке рішення пояснювалось тим, що хоч обвинувачуваний винним себе не визнав, однак він викритий свідченнями: КОВАЛИКА, ПОСІТАКИ, РОМАНЮКА. Зважаючи на те, що попереднім слідством засудженого достатньо викрито в к-р діяльності, мотив для опротестування рішення Трійки не вбачається. Також у постанові вказано, що спостережне провадження потрібно зупинити, а справу здати в 1-й спецвідділ для збереження в архіві⁶⁵.

«ПОСТАНОВА

2 грудня 1940 р. м. Кам'янець-Подільський.

Пом. Облпрокурора у спецсправах – СТЕПАНЮК, цього числа розглянув архівно-слідчу справу № 1474, засудженого ПОЛУКРАВЦЯ Якова Спиридоновича за к-р діяльність і скаргу, – ЗНАЙШОВ:

ПОЛУКРАВЕЦЬ Яків Спиридонович, рішенням Трійки УНКВД 24 листопада 1937 року засуджений за к-р діяльність до 10 років ІТЛ.

Засуджений ПОЛУКРАВЕЦЬ подав скаргу Прокурору

⁶⁴ Там само. – Арк. 22.

⁶⁵ Там само. – Арк. 18.

СССР, посилаючись у скарзі на неправомірне засудження і просить переглянути його справу.

Під час перевірки архівно-слідчої справи в порядку нагляду встановлено:

ПОЛУКРАВЕЦЬ до 1924 року займався к-б діяльністю, для чого здійснював ходки до Польщі, одночасно відвідував свого брата, який емігрував із поляками, як прапорщик царської армії. Виступав проти землеустрою на селі, брав активну участь у березневій антиколгоспній волінці.

Протягом низки років проводив к-р пропаганду, дискредитував чинний Радянський лад, заявляв: «Колгоспи існувати не будуть, тому що Радянська влада в скорому часі зміниться. Дім Романових існував 300 років і то повалений, а Радянська влада – це босота, якщо Польща виступить війною, так Радянська влада злетить за один день» /арк. спр. № 15/.

У 1937 році ПОЛУКРАВЕЦЬ, працюючи бригадиром колгоспу, дискредитував стаханівський рух, говорив: «Стаханівський рух кров висмоктує, а їсти не дає».

Допитаний ПОЛУКРАВЕЦЬ винним себе не визнав, проте викритий показаннями свідків: – КОВАЛИКА, ПОСІТАКИ, РОМАНЮКА.

Беручи до уваги, що попереднім слідством засудженого ПОЛУКРАВЦЯ достатньо викрито у к-р діяльності, що мотив для опротестування рішення Трійки не вбачається, тому керуючись ст. 360 КПК, (Беручи до уваги, що попереднім слідством к-р діяльність засудженого ПОЛУКРАВЦЯ була викрита, що мотив для опротестування рішення Трійки не вбачається, тому, керуючись ст. 360 КПК,

—

ПОСТАНОВИВ:

скаргу засудженого ПОЛУКРАВЦЯ залишити без задоволення, про що повідомити заявника.

Спостережне провадження по справі припинити.

Справу здати в 1-й спецвідділ для збереження в архіві.
ПОМ. ОБЛПРОКУРОРА У СПЕЦСПРАВАХ (підпис)
СТЕПАНЮК.

«згодний»

ЗАМ. ОБЛПРОКУРОРА У СПЕЦСПРАВАХ (підпис)
КОЛЄСНИК».

Упродовж багатьох років доля чоловіка була невідома, рішення по справі більше не переглядалося. Судячи з матеріалів справи, родина не намагалась дізнатися про подальшу долю Якова. Проте, можливо спроби все ж були, але у справі відомостей про це немає.

Лише у 1989 р. Управління КГБ по Хмельницькій області надіслало розпорядження до Мануїльської сільської ради: «[...] У зв'язку з проведенням роботи по реабілітації осіб, необґрунтовано репресованих в 30-40-х рр. та початку 50-х рр., просимо в 3-денний термін повідомити долю репресованого в 1937 р. ПОЛУКРАВЦЯ Якова Спиридоновича 1903 р. народження, уродженця с. Мануїльське (до 1959 р. с. Святець з 1959 р. по 1991 р. с. Мануїльське, з 1991 р. повернулась попередня назва – (Н. Г.) Теофіпольського р-на), його родичів (дружини, дітей, сестер, братів, онуків) і їх адресу на цей час [...]»⁶⁶.

У справі не зазначається, коли прийшла відповідь, проте у ній повідомлялося, що Яків не повертався до села. В селі проживала лише його донька Євдокія Яківна СОБКО.

У заключенні, наданому прокурором Хмельницької області від 15 вересня 1989 р. зазначається, що Яків ПОЛУКРАВЕЦЬ був засуджений необґрунтовано та потрапляє під «дію Ст. 1 Указа Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 р. «Про додаткові міри по

⁶⁶ Там само. – Арк. 23.

відновленню справедливості у відношенні жертв репресій, що відбувались в 30-40-х і початку 50-х рр.»⁶⁷.

Того ж дня було видано довідку про реабілітацію: «[...] Гр. ПОЛУКРАВЕЦЬ Яків Спиридонович 1903 р. народження, уродженець с. Мануїльське Теофіпольського району Хмельницької області реабілітований у справі, за якою був заарештований 16 жовтня 1937 р. на основі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 року «Про додаткові заходи по відновленню справедливості у відношенні жертв репресій, що мали місце в період 30-40-х рр. і початку 50-х рр. [...]»⁶⁸.

Проаналізувавши матеріали архівно-слідчої справи Якова Спиридоновича ПОЛУКРАВЦЯ, варто зосередитись на таких фактах:

- По-перше, звинувачення у березневій «волинці» в 1930 р. є необґрунтованим через відсутність переконливих доказів. Лише Феодосій ПОСІТАКА під час відповіді вжив слово «волинка», і його аргументи наводились загальними фразами про перешкоджання колективізації шляхом участі у «кулацькій волинці». Які саме дії супроводжували цей процес? Які наслідки цього були? Чи підтримали селяни Якова і яка їх кількість? На всі ці питання із показів Ф. ПОСІТАКИ відповідь ми не отримали. Тож це звинувачення виглядає не надто правдоподібним – безпідставним.

- По-друге, звинувачення у діях проти колективізації також видаються малоймовірними. Свідки Никифор КОВАЛИК та Євстафій РОМАНЮК зазначають про такі дії у 1930 р. КОВАЛИК переконує, що Я. ПОЛУКРАВЕЦЬ згрупувався з «кулаками» та протидіяв колективізації, також він додав пряму цитату Якова (див. вище). РОМАНЮК

⁶⁷ Там само. – Арк. 24.

⁶⁸ Там само. – Арк. 25.

звинувачує затриманого в активній участі проти колективізації та організації «ворожого елементу» села. Але знову ж таки, яким чином Яків протидіяв колективізації? В чому проявлялась його активність в цих діях? Як він організовував селян? Все що ми бачимо, – лише одні загальні фрази, які абсолютно не підтверджують склад злочину проти совєтської влади.

- По-третє, звинувачення у контрабандній діяльності, як і попередні, викликають сумніви. Такі висновки можна зробити по причині відсутності речових доказів та через не співпадіння показів свідків. Наприклад, Никифор КОВАЛИК запевняє слідство, що контрабандна діяльність відбувалась до 1925 р. і її цілю були листи для сектантів. Феодосій ПОСІТАКА вважав, що Яків займався контрабандою до 1924 р., а її ціллю були «різні товари». Як бачимо, свідчення абсолютно різні, до того ж, відсутні будь-які уточнення. Наприклад, що за «сектанти», чим вони займались, які товари це були? Чи були це продукти, чи якісь речі? Для особистого використання чи на продаж? Єдине, в чому свідчення співпадали, це у показах про відвідування брата Івана у Польщі. Однак, ми знову не отримали переконливих доказів.

- По-четверте, свідчення про контрреволюційну діяльність не є достатньо вагомими. Феодосій ПОСІТАКА згадував, що Я. ПОЛУКРАВЕЦЬ не виконував розпорядження і закликав селян робити те ж саме. Які розпорядження не виконував Яків, чи вийшло переконати хоч когось? Є. РОМАНЮК зазначав, що нібито Я. ПОЛУКРАВЕЦЬ однією фразою про «стаханівський рух», повністю дискредитував його. Якщо це правда, то чому свідок не навів більш конкретних прикладів? Чи можливо їх просто не було? Або це умонастрої переважної більшості односельців?

Також виникають запитання і до процесуальних дій. Допитів, як ми вже з вами дізнались, відбулося чотири в один

день – обвинуваченого і трьох свідків, а саме 18 листопада. Вже 20 листопада 1937 р. було здійснено останній допит Якова ПОЛУКРАВЦЯ, в якому він так і не зізнався у інкримінованих на його адресу звинуваченнях. Проте слідство вперто продовжувало наполягати про неправдивість показів звинуваченого. Але чи мали слідчі достатньо часу для перевірки свідчень, чи вони не хотіли його мати? Запитання залишається риторичним.

Цікавим моментом у справі було і те, що всі три свідки належали до селян-бідняків, а як ми згадували раніше Яків був середняком. Також на запитання слідчих: «[...] Що вам відомо про Якова Спиридоновича ПОЛУКРАВЦЯ? [...]» – відповідали дещо однаково. До прикладу, спочатку вони казали, що знають Якова, як односельця, а також, що він колгоспник і після цього одразу заходила мова (без додаткових запитань слідчого) про те, що у нього рідні куркулі, і всі вони відіслані на північ СРСР. Чому свідки не говорили про його дружину і доньку, особисту характеристику і подібне, а швидко переходили до репресованих родичів? Вочевидь, сценарій був режесований слідством. Звісно, з іншого боку, свідки так само стали заручниками репресивної системи, та казали те, що хотіли почути слідчі, щоби не опинитися у статусі обвинувачених по справі.

Отже, перед нашими очима типовий приклад фальсифікації працівниками більшовицьких спецслужб кримінальної справи, спрямованої проти селянина-трудівника, противника колгоспної системи та радянської влади в цілому. Іншими словами – торжество державного тотального беззаконня та нехтування елементарними правами людини. Тому, перед учасниками проєкту стоїть завдання історичної ваги – досліджувати та надавати розголос подібним справам. Зрештою, сприяти деколонізації України.

Надія ГОДИНА